

DOCUMENTE PRIVIND ÎNTĂRIREA LEGĂTURILOR CULTURALE DINTRE ROMÂNII TRANSILVĂNENI ȘI BUCOVINENI ÎN ANII ABSOLUTISMULUI RESTAURAT

După înăbușirea revoluției burghezo-democratice în vara anului 1849 cu ajutorul trupelor intervenționiste țariste și ca urmare a abrogării în 1851 a constituției, reacțiunea habsburgică a introdus în toată monarhia austriacă un regim de dictatură militară, care a durat aproximativ un deceniu. El s-a caracterizat prin exercitarea unei cenzuri severe și a unei guvernări de mină forte, bazată pe starea de asediu, care vor lovi deopotrivă în insurgenții maghiari și în naționalitățile ce au luptat în perioada războiului civil alături de armatele austriece¹. În aceste condiții orice opoziție politică „ilegală”, orice încercare de formulare a unor revendicări naționale „legale” vor fi înăbușite în fașe. Diferitele naționalități vor fi nevoite să se retranszeze în domeniul culturii și să se străduiască să-și dezvolte învățămîntul confesional în limbile lor materne, tolerat de legile școlare în vigoare. Românii din monarhia habsburgică nu au făcut excepție de la regula generală. Dimpotrivă, au căutat să profite de aceste legi și de pătrunderea unor reprezentanți de-ai lor în aparatul de stat, pentru a-și consolida și moderniza puținele lor licee și gimnazii, dar mai ales, pentru a-și înmulți școlile elementare cu trei ani de studii. Progrese apreciabile în domeniul înființării de noi școli primare vor realiza mai ales românii ortodocși, care fuseseră dezavantajați înainte de 1848, în comparație cu cei greco-catolici².

Înmulțirea școlilor elementare cu limba de predare maternă a ridicat pe de o parte problema asigurării lor cu învățători calificați, iar pe de altă parte chestiunea înzestrării lor cu manuale corespunzătoare, atât pentru românii din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, cât și pentru cei din Bucovina. Cu întocmirea unor manuale pentru școlile confesionale românești din Bucovina a fost încredințat Vasile Ianovici, care funcționa ca profesor la seminarul teologic și la preparandia din Cernăuți. Autor al mai multor lucrări cu caracter teologic, Ianovici și-a luat în serios misiunea de a redacta manuale școlare. A și publicat la Viena, între 1851—1863: *Gramatica practică a limbii germane pentru clasele III—IV*, *Gramatica limbii românești pentru clasele I—IV* etc.³

Înainte de a da la tipar *Gramatica limbii românești*, Ianovici a trimis manualul în manuscris episcopului Alexandru Sterca-Șuluțiu de la Blaj, împreună cu un alt manual, pentru a le da subalternului său, ca-

¹ V. Cheresteșiu, C. Bodea, B. Surdu, C. Mureșan, C. Nuțu, A. Egyed, V. Curticăpeanu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, București, 1961, p. 133.

² N. Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, București, 1971, p. 49.

³ C. Diaconovici, *Enciclopedia română*, tom. II, Sibiu, 1900, p. 760.

nonicul Timotei Cipariu, în vederea studierii și adnotării lor în mod critic. În felul acesta se recunoștea competența științifică a savantului de la Blaj, nu numai printre români, ci și de către forurile oficiale aflate la cirna Ministerului Învățămîntului de la Viena⁴.

La studiul critic al formei și conținutului celor două lucrări ale profesorului Ianovici de la Cernăuți se referă primele două documente pe care le publicăm mai jos⁵.

Primul document reprezintă un raport întocmit de Timotei Cipariu, pe care-l înaintează la 7/19 februarie 1852 episcopului Șuluțiu, în legătură cu „cele două opusculă“ ale lui Ianovici. În partea introductivă își informează superiorul că a studiat cu atenție cele două lucrări încredințate din punct de vedere gramatical și metodic. Lucrările l-au satisfăcut „în mare parte“, dar conțin și o serie de greșeli atît de amănunt, cit și de fond, care contravin principiilor și regulilor gramaticii limbii române. Nepotrivite i se par inovațiile introduse în limbă de către autor. Ele pot crea confuzii în mintea micilor elevi, cărora le sînt adresate. De aceea propune autorului să elimine din lucrările lui tot ce este de prisos și insuficient de clar. Numai prin îndreptarea greșelilor și eliminarea deficiențelor, prin adaptarea manualelor necesităților procesului de învățămînt și posibilităților de înțelegere adecvate vârstei școlarelor, acestea vor putea deveni eficiente.

Valoare științifică prezintă însă al doilea document, intitulat: *Analiza critică a primelor 33 pagini din lucrarea mai mare*, care poartă aceeași dată de 7/19 februarie 1852. Analiza critică ilustrează competența lui Cipariu în evidențierea deficiențelor lingvistice ale gramaticii lui Ianovici. Merită să fie subliniat că, deși adept al scrierii etimologice și al exagerărilor latinizante, Cipariu a ținut cont că are în față un manual școlar care trebuia să fie cit mai accesibil și mai folositor școlarelor. De aceea insistă cu meticulozitate asupra tuturor inadvertențelor și exagerărilor lingvistice, propunînd eliminarea lor. De pildă, arată că sînt inadecvate spiritului limbii române o serie de cuvinte utilizate de autor ca: ajutoriu, simțuale, înțelesuale, azicămînt, binevorbînță, binesunanță, compunămînt, însușitivul, lăsativ, simțitiv, dechinabile, nemutabile, cerbice, sterin în loc de străin etc. De asemenea se pronunță pentru înlocuirea tuturor regionalismelor, proprii numai Moldovei, cu cuvinte care sînt în uz și au un înțeles identic sau asemănător în toate provinciile locuite de români. Ca exemple de moldovenisme improprii unor manuale dă: ominesc, dispărți, albineț, albineată, galbăn, gălbenel, zicămînt, pulvere, citate în loc de cetate și altec. Cipariu îi sugerează apoi lui Ianovici să analizeze și să explice mai atent cazurile de transformare a lui *ă* în *e* și în *a*. La fel să fie atent

⁴ Prestigiul dobîndit de T. Cipariu în domeniul studiilor de limba română va fi recunoscut de cercurile guvernante de la Viena și în 1861 cînd l-au numit în comisia care trebuia să se pronunțe asupra regulilor scrierii limbii române, alături de Vasici, Barițiu, Codru Drăgușanu etc.; în acest sens, vezi I. Botezan, *Documente cu privire la generalizarea alfabetului latin în scrisul românesc din Transilvania*, în *Studia, Historia*, XXV, 1, 1980, p. 25.

⁵ Documentele poartă cota 203 și 203a și se află la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, fondul Blaj, arhiva personală a lui Alex. Sterca-Șuluțiu. Ele sînt redactate în limba latină de mîna lui Cipariu, în continuare, formînd același corp de manuscris, însumînd 11 file.

cu schimbările consoanelor *g*, *s* și *d*, în cazul declinărilor, când ele sînt urmate de *e* și *i*. O atenție deosebită îi pretinde autorului în cazul folosirii articolului hotărît. În nici un caz limba română nu are trei feluri de articole masculine la singular. Împărțirea articolului în definitivum și demonstrativum i se pare discutabilă. Însăși definiția articolului o consideră de altfel falsă.

Referitor la pluralul a o serie de cuvinte, Cipariu dă cîteva exemple, care apar în gramatica lui Ianovici în mod greșit. De exemplu, pentru vițel, cal, vale, cale, moale arată că pluralul nu e vițeli, cali, vali etc., ci viței, cai, văi, căi, moi. În cazul cuvîntului cot îi pretinde să precizeze că dacă are sensul de unitate de măsură, forma pluralului este coți, iar dacă e parte a brațului pluralul trebuie citit coate.

În ceea ce privește exemplele din exerciții, consideră că nu au fost totdeauna alese în mod fericit. Cuvîntul umăr nu are pluralul umere sau umăruri, ci umeri. Autorul nu indică în schimb pluralul cuvintelor oțel, amnariu, dirlog, fărăgău etc. În mod greșit a dat și exemple de „substantive care nu au articole la cazuri“. Vocativul articulat al substantivului porc nu e poarcă, ci porcule, după cum al cuvîntului socru nu e soacre, ci soacrul. În mod greșit formează autorul femininul cuvintelor care au terminațiunea *el*. Cipariu arată pe bună dreptate că femininul cuvîntului vițel e vițea, al substantivului cățel e cățea ș.a.m.d. Inadecvați erau și termenii: păsăgătiv pentru posesiv sau însușitiv pentru adjectiv.

Desigur, Cipariu insistă în analiza lui și asupra altor amănunte și probleme de fond, care, toate, demonstrează erudiția lui în domeniul lingvisticii și gramaticii. Doar în cîteva cazuri evoluția ulterioară a limbii va ilustra că nu a avut dreptate. Așfel este cazul cu cuvintele sătean, muntean, moldovean care îmbracă astăzi mai frecvent forma săteancă, moldoveancă, munteancă decît săteană, munteană, moldoveană. Nu s-a dovedit viabil nici *u* scurt final, la care Cipariu și ceilalți latiniști țineau atît de mult, ca urmare a adoptării pînă la urmă a scrierii fonetice în locul celei etimologice.

Covîrșitoarea majoritate a sugestiilor și observațiilor critice, formulate de Cipariu în mod științific și temeinic, au fost însă juste. Ele i-au ajutat, fără îndoială, lui Ianovici să-și îmbunătățească gramatica, atît sub aspect metodic, cît și din punct de vedere lingvistic. Indirect au adus servicii școlarilor din Bucovina, cărora le era adresată gramatica, prin înlăturarea unor regionalisme și a unor cuvinte improvizate, ori rediate în mod greșit. Totodată i-a ajutat și printr-o mai bună sistematizare și o mai adecvată explicare a diverselor noțiuni gramaticale cu care trebuiau să se familiarizeze.

Cel de al treilea document⁶ este constituit dintr-o scrisoare, pe care profesorul Vasile Ianovici i-o trimite direct lui Timotei Cipariu cu data de 10 decembrie 1858. Ea nu se referă la manuale pentru școlile primare, ci la o lucrare privind noul testament, dedicată seminarului teologic din Cernăuți. Autorul scrisorii îi mărturisește lui Cipariu că n-a îndrăznit să-i ceară concursul la redactarea acestei lucrări decît

⁶ Document nr. 1241 la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, fond Blaj. arhiva personală a lui Timotei Cipariu. Corespondență.

în urma îndemnului lui Aron Pumnul, care după revoluție a devenit profesor de limba și literatura română la gimnaziul din Cernăuți. Informațiile pe care i le cere se referă la istoricul traducerii noului testament în limba română. Îi cere, în consecință, să-i scrie, în cazul că dispune de documentația corespunzătoare, unde s-a tradus și s-a tipărit mai întâi noul testament în limba română și de către cine, avînd în vedere evidenta influență a limbii slavone asupra traducătorilor. Îi cere de asemenea informații și asupra traducerilor și traducătorilor mai noi, inclusiv asupra vieții și activității acestora din urmă.

În concluzie, se poate afirma că cele trei documente reflectă pe de o parte unele aspecte semnificative ale colaborării frățești a intelectualiilor români din Transilvania și Bucovina; pe de altă parte oglindesc legăturile fructuoase dintre Blaj și Cernăuți, cele două importante centre de cultură românească din monarhia habsburgică. Colaborarea privește redactarea manualelor școlare într-un moment istoric cînd școlile erau aproape singurele instituții în cadrul cărora se putea cultiva sentimentul mîndriei de neam, cu ajutorul limbii și literaturii naționale. Datorită importanței lor, cele trei documente, care se păstrează la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, fondul Blaj, merită să vadă lumina tiparului.

IOANA BOTEZAN — IOAN DANI

ANEXE

I

[Timotei Cipariu către episcopul Alexandru Sterca-Șuluțiu]

ILLUSTRISIME AC REVERENDISIME DOMINE EPISCOPE!⁷

Ex gratiosa Illustritatis Vestrae commissione recensionem duorum opusculorum lingua nostra materna romana in usum scholarum trivialium a *Basilio Ianovicu* conscriptorum suscipiens, quo huic meae obligationi exacte atque pro merito rei respondere valerem, non defui illicoutrumque hoc opusculum ea qua par erat diligentia et attentione non semel tantum sed certis quibusdam in partibus repetitis etiam vicibus perlegere et examinare, duplici praecipue prae oculis habito respectu: in quantum scilicet ea ratione scientiae vera grammaticae principia regulasque accurato linguae romanae examini superstructas, — ratione vero methodi necessaria tantum vereque utilia atque aetati capacitatique eorum, quibus destinata sunt, exclusis superfluis et minus claris, continerent.

Quibus etiamsi magnam partem satisfactum libenter concedam, diffiteri tamen non possum, opinione mea opuscula ea non modo in minutis sed ipsis plane fundamentalibus grammaticae linguae nostrae principiis et regulis saepissime peccare, otiosa item et superflua non pauca continere, in terminologia vero, ut

⁷ Traducerea românească a documentului poate fi consultată la secția de manuscrise a Bibliotecii Filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România.

alia supersedeam, tam multa innovata esse, ut etiam ab eorum non semper recte fundata natura abstrahendo, non exiguam pro hac classe discentium parere debeant obscuritatem, prouti equidem haec facile adductis innumeris exemplis demonstrare possem, nisi ea longiorem exposcerent lucubrationem, quam ut eam hujus loci esse putarem, in alioquin praeter ea, quae notariae falsitatis sunt, cetera omnia multum ab individuali recensentis conceptione pendere existimantur.

Ea igitur, ut non satis maturos juvenis [corect maturi iuvenes n.n.], etiamsi sub boni magistri ductu constituti, auctoris fructus antequam severiori virorum, qui in hac studiorum parte cum laude versati sunt, lima expolirentur, ita uti modo sunt cum suis erroribus et defectibus, publica auctoritate in scholas introduci, non modo non proficuum, quin immo falsae, quam studiis literariis imprimerent, directionis causa damnosum potius fore censerem.

Qui in reliquo, erga reacclusionem communicatorum, in profundissimo venerationis cultu emorior.

Illustritatis Vestrae Episcopalis

humillimus servus
Timotheus Cipariu m.p.
Canonicus Scholasticus

Blasii, 7 febr. 1852.

2

SPECIMEN CRITICUM EX OPERA MAJORI IN 33 PRIORIBUS PAGINIS

Pagina 3, „Disunantă“, pro diphthongo. Male, non modo quia falsa est nova hae compositio ex *di* graeco ut in „diphthongus“ et „sonante“ latine, sed etiam quia confusionem *parit* ob similitudinem vocis „*dissonans*“.

ib. „Despărțibile — nedespărțibile“. Abusus talium nominum e voce vernacula et terminatione pure latina nobis inusitata, uti etiam p. 5, 10: *rădăcinal*; 7: *ajotorial*; 17: *simjuale*, *infelesuale* etc. excedit omnes limites.

5. *Ominesc*; 6: *dispărți*, sed mox p. 8: *despărțiți-ve*; p. 11: *albineș*, *albineață*; et contra p. 10: *galbăn*, *gălbănel* etc. sunt partim jotacismi moldavici, partim idiotismi, qui et rectae grammaticae et usui reliquarum provinciarum maximam partem repugnant.

6. „Zicământ“ et ita semper deinde per totum opus, pro *verbo*, uti et *azi-cămint* pro *adverbio*, sunt inutiles nullaque ratione probandae innovationes terminologicae.

9. „Pulvere“ pro usitato et unice vero: *pulbere*, ad normam: *cerb*, *cerbice*, *corb* etc., est genio linguae nostrae romanae contraria inutilisque latinizatio, quam ignorantia excusare nequit.

10. Regula II, de vocali *ă* in syllaba finali aut penultima sequente *e* vel *i* in *e* transeunte, uti et exceptio addita, eo quo posita est modo, falsa est, non enim de quolibet tali *ă* in genere sed de eo tantum modo valet, cujus originaria natura proprie est *e*, sed ob naturam quarundam consonantium certis in casibus in *ă* transire solet, uti in *văd ex a vedea* unde *vezi*, *veade* etc., e contra vero: *văzú*, *văzut* etc. ob naturam consonantis $b=v$, hinc etiam exempla sub regula posita ex natura consonantis ș similis indolis cum *v* explicanda sunt.

Pagina 10. Regula III, de conversione vocalis *ă* in *a*, si tonum recipiat, etsi vera pro iis casibus ubi *ă* ex *a* ortum est, falsa tamen pro reliquis, ubi illud *ă* ex *a* prodiit, etiamsi pronunciato vulgaris quandoque confundat; hinc plane exem-

pla *vârs* et *văd* non ad hanc regulam pertinent. Exempla cum *ă* in syllabo finali accentuato omitta sunt.

11. l. 16. *gînă* videtur error esse typi pro *vînă*=vena; — eodem modo etiam l. 4. ab inf. in reg. 3. *l* pro *a*.

12. nr. 7. Valet tantum de exoticis, exempla vero, praeter *viteaz*, *viteji*. non sunt ubique eo modo usitata.

ib. Nota finalis est omni respectu falsa, mutationes enim consonantium: *g*, *s*, *ă* etc. non tantum eo in casu fiunt, quando consonantes hac *vocabulorum inflexione* vocabulis *e* et *i* occurrunt, sed in ipsa etiam vocabulorum radice, nisi aliud quid obstet, semper, ut: *ţem*, *ţinere*, *ştiu*, *cer*, *cerc*, *zic*, *zi*, *ţiu*, *ţie*, *şerpe*, *şapte* etc. Quae vero adferuntur exempla alio nituntur fundamento. Caeterum exempla ad praecedentes regulas non semper feliciter selecta, uti et deinceps non modo exotica plurima cumulat, sed etiam saepisse quae forte praeter Bucovinam auctoris patriam alibi usitata non sunt, ut mox plura.

13. *Binevorbinţa* uti p. 10: *binesunanţa*; p. 13: *compunămint*=syntaxis; p. 14: *însuşitivul*, *lăsătiv*, *simfitiv*=adjectivum, conjunctio, interjectio; item: *dekinabile*, *conjuşabile*, *nemutabile* etc. formationes et termini dubiae valde probationis.

15, § 19. Definitio articuli quid sit prorsus falsa est, divisio vero in definitivum et demonstrativum saltem disputabilis; nobis vero potius definitio articuli definiti § 10 propria articuli in genere definitio videtur, eodem modo et definitio articuli demonstrativi vitiosa. Observandum item schema articuli definiti quoad dispositionem variare in opusculis; quod autem §. 10 in schemate illo in recto et quarto casu singulari articulus masculinus triplex ponatur; est tam ingens contra genium linguae nostrae romanae offencilum, ut neque crassa ignorantia, quam in auctore supponere non possumus, excusari posset, quodque originem suam unice [corect unico n.n.] falso principio semivocalem *u* e fine vocum in scribendo eliminandi debet, licet enim haec scribendi ratio compendii causa admitti et tolerari queat, eam tamen etiam grammaticae veram et unice veram nemo linguae romanae peritus asserere ausit, eo minus alias indubitate veras grammaticae regulas uti haec de articulo ad falsum illud scribendi principium detorquere licebit; § enim in proposito *ul* articulo non est articuli vocalis sed praecedentis semper nominis cui connectitur, quae sine articulo, ut aliis etiam in casibus, non nisi raro integra, plerumque brevis ac dimidiata tantum auditur vel etiam prorsus omitti in vulgari sermone videtur, sed quae cum sequente articulo aut aliis encyclicis [corect enclyticis n.n.] suffixis in unam vocem conjuncta in dialecto nostra Cis=danubiana integrum suum sonum recuperat, ac proinde articulus ille masculinus duplex tantum est: *lu* et *le*, quorum prior nominibus in *u* seu pleno ut *socru*=socer, seu dimidiato ut *bărbatu* subjungitur, *u* vocali finali integrum sonum nisi jam habeat recuperante, e. gr. *socru-lu*, *bărbatu-lu*, — posterior vero tantum nominibus in *e* desinentibus, e. gr. *dinte*, *dintele*. Hanc unice veram esse horum articulorum regulam vel exinde patet, quod ipsa articuli vocalis se se ad finalem nominis cui subjungitur vocalem conformet, ita ut in *dintele*, *e* in *le* sit tantum propter *e* in *te*, consequenter etiam in *socrulu*, *u* in *lu* sit eodem modo tantum propter *u* in *cru*; usus quidem quotidianus tot saeculorum facilitatis gratia *u* illud finale et nominibus et alibi ubi aliae rationes non obstabant, uti et geminum ejusdem *i*, summopere debilitavit et poene abolevisse videtur, sed leges grammaticae fundamentales haud quaquam immutavit; has igitur indagare et statuere, apparentesque discrepantias examinare, ad leges normativas reducere et explicare, munus est boni grammatici, non vero et apparentiis novas fingere leges aut errores usu receptos aut commoditatis tantum ergo admissos auctoritate legis in per-

petuum consecrare, omitto reliqua quae adhuc hic loci de articulo dici possint, quorum quaequam mox infra.

Pagina 18, § 13, 1. Inter exempla foemini generis etiam *satană* adfertur, quod nescio an etiam in Bucovina verum sit. Reliqua etiam exempla hujus puncti omnia exotica edeoque non ubique nota; ita etiam *ilău* pl. *ilăe* [?], p. 19 sub B. nr. 2; ib. nr. 1. An *clețe* in sing. masculini generis sit, dubium; *blidușel* saltem hac forma ibidem etiam non est generale; p. 21, *molid*, exoticum.

19, l. 9 ab inf. *Sterin* pro strein vel *străin*, nescimus an errore typi an vero studio ita positum sit, quodsi vero postremum, tunc denuo infelicem innovandi libidinem non satis deplorare possumus, *străin* enim nostrum nihil aliud est quam italicum *straino* pro stranio ab extraneo latinorum derivatum.

ib. nr. ult. et seq. Exempla hic adlata rursus ut alibi saepius infelicissime et sine discretione inserta sunt; etenim, *bălătuc*, *pănuț* quid sint, forte necum plures ignorabunt; *cruciari* est novum; *cultun* pro *căltun* est non modo falsum etymologice sed etiam extra usum praeterquam forte in auctoris patria; *cot*, quod duplici significatione occurrit, distinguendum erat etiam pro determinatione generis, quum enim ulnam mensuram significat masculini est generis in utroque numero, sed foemini in plurali quando membrum corporis humani designat nempe *cote*; *ac*, si recte impressum sit, quod dubitamus ob ordinem quo positum est, quantum mihi constat, ubique est foem. generis in pl. nempe *ace*; probabiliter tamen errore typi scriptum est pro: *nap*, quod utroque numero masculinum est. In genere vero hic loci observandum est, exempla tantum e vocabulis universali usu receptis deligenda esse, secus enim pro locis ubi usitata non sunt inintelligibilia sunt, quodsi praeterea etiam exotica sunt, introductione eorum in grammaticas et scholas publicas alii gravissimum linguae infertur detrimentum, quod in eam publica auctoritate et latius quam desiderandum foret introducentur.

20. Regula II, de formatione pluralis masculinorum in vocali desinentium, erronea est, quia sub ea comprehensa sunt plura diversae naturae ut exempla adducta docent, e. gr. *l puiv*, sit plurale secundum pronunciationem non mutatione vocalis *u* in *i*, quod regula praecipit, sed abiectione aut si masiv mutatione tantum diphthongi *iu* in semivocalem *i* eodem enim reddit; ita etiam ex *cuscu* male formatur plurale *cuscrii* cum *ii*, juxta positam enim regulam deberet esse tantum *i* nempe *cuscri*, quod quia falsum est, auctor scripsit per *i* quod stricte sumando aequae falsum est, indeque ob ignorantiam genuinae regulae quoquo versus se moveat in errorem incidit, proprie enim scribere debebat *cuscri* uno *i* sed integro, id enim solummodo verum est, quia vero istud regulae a se constitutae contradicabat adoptavit erroneam scriptionem per *i*, quod communiter ut unum *i* integrum legitur, ita putans se et genuinae pronunciationi et regulae suae satisfactorum, sed deceptus est, nomina enim hujus generis alia regulantur; — *tați* pl. a *tată* est rarum, communiter dicitur *tățini*.

Etiam nota huic regulae subjecta male posita est, atque non specialiter sed generalius saltem pro nominibus formulanda erat, et correctius ad hunc modum; Nomina, quae in plurali de regula in *li* terminari deberent, communi hodie sermonis et scriptionis usu, emollitione literae *l*, simpliciter per *i* scribuntur et pronunciantur. e. gr. *vițel*, pl. *vițeli*, lege et scribe: *viței*; ita pro *cali* a *cal*: *cai*; a *vale*, *cale*, *moale* etc. *văi*, *căi*, *moi* etc. Cf. p. 21, nota 3.

Pagina 21, B. not. 3. Etsi nota sit vera, non tamen et exempla omnia sunt hujus loci; *pană* enim et *pară*. non tantum erronee pe [correct per n.n.] a scribuntur, sed plerumque et scribuntur et pronunciantur uti debent: *peană* et *peară*; alia vero uti *masă*, *fată* non habent *a* proprium sed conversum ob naturam con-

sonantium ș et f. Cf. quae supra diximus ad pag. 10, reg. III. Quod autem p. 188 nr. 3, rursus de *pană* et *masă* auctor scribit, non nisi de *masă* valet, usum vero tot saeculorum ad quem provocat, non explicat, exemplum autem est comicum, quod non modo seriositati disciplinae non convenit sed etiam plane ob diversum usum nonnullorum in exemplo risui expositorum vocabulorum non ubique locorum theatralis indubitati effectus.

Pagina 22. In exemplis ad not. 4. *citare* pro *cetate* est jotacismus moldavicus certo non praefendus, *pele* male pro *piele*; *cordea* ignotum vocabulum; *poprea* idioticon, alibi *proptea*, aequalis juris; *mănta* novum; *rață*, jam habuit adhuc semel. pag. praec. not. 2. Ibid. B. initio. Ad substantiva generis mixti addere debuisset: 3 *le*; cf. reg. 3^{an} mox sequentem. Ibid. Ad reg. I. *Cîmp* male ponitur pro exemplo pluralium in *uri*, plerumque dicitur et scribitur *cîmpi* uti debet. Ad reg. II. *friu* falso dicitur habere plurale in *ie*, quae enim in sing. in *iu* terminantur, plurale constanter habent in *ile*, e. gr. *frine*, *grîne*, *brîne*. An hoc aliter fiat in Bucovina, ignoro; quod si tamen fiat, certo malum et non modo etymologiae sed etiam reliquorum provinciarum usui contrarium est. Etiam exemplum *paiu* non bene quadrat ad regulam quae terminationem *iu*, pluraliter in *e* non in *ie* mutari jubet, vid. mox infra in *amnariu*. Ad reg. IV. Praeter exempla adducta memorari merentur etiam: *vas*, pl. *vasă*, et *os* pl. *oasă*. Ad exempla exercitii causa. Volendum est auctorem pro exercitio plerumque peregrina apponere nomina non raro etiam falsa, qualia hic in specie plura; sic certe ad genus mixtum non pertinet *umăr*, quod plurale habet *umeri* masc., non *umăruri*, quod enim hic illic scribitur et auditur *umere* foem. est vitiosum; *dîmb* exoticum, *dîrlog*, *fărgău* ejusdem farinae et alia qualiter pluralem numerum forment non indicatur, usus autem et analogia non semper juvant, sic a *dîmb* saepe audivi plurale *dîmbi* masculinè; *dărlog* etiam ad normam *dolog* pl. *doloți*, formare potest *dărloți*; *oțâl* semper *oțele* audivi in plurali, an ita et auctor formari velit, an vero *oțăluri*, vel vero plane *oțăle* uti p. 19 ab *ilău*=*ilăe* (!), expositum non est; idem de *ovăs* dicendum. *Amnariu*, quod plurale habet *amnare* in *e* puro quadrabit quidem regulae II, si ibi de *e* puro intelligendum sit, sed non quadrabit exemplo ibidem adducto *paiu* cujus *e* plurale purum non est; aut igitur regula aut exemplum falsa sunt; denique *fărgău* etiam *fîrgae* in pl. auditur, quod in praecedentibus aequè non invenit explicationem.

Pagina 23. Tam regula generaliter posita: „substantiva sine articulo casibus carere“ quam ipsum etiam schema ejusmodi declinationis, falsa sunt; uti mox sibi ipsi inferius saepius et praecipue p. 33 § 19 expresse contradicit, in alium non minus gravam errorem incidens.

Quod in nota generaliter de formatione vocativi sing. masculinorum quorundam, in *e* puro asseritur, in hac saltem generalitatu [correct generalitate n.n.] usu non probatur, non enim dicimus *porce* sed *porcule*, neque *soacre* ut *cusere* sed *socrule*.

24. Quoad declinationem substantivorum cum articulo definitivo §—o priore, parte postrema defectus est in quantum scilicet mutationem casualem substantivorum sine articulo hic quoque ignorat, quod ut mox infra confusionem pariet. §—o autem altera regula sistitur de conjunctione articuli definitivi cum substantivis masculinis in nominativo utriusque numeri falsa, ut ostendimus supra ad pag. 15, § 9.

25. Quae de masculinis in *ă* dicuntur, de exoticis stantum valent; alias vero in perpaucis tantum uti: *tata*, *badea*, *tetea*, *nenea*, adinstar foeminarum: *mama*, *buna*, *lelea* etc., solummodo significatione: *meus-mea*, usurpatur pro: *tată-mieu*,

bună-mea etc., quo in casu ad terminationem tantum non ad genus respicitur. Caeterum quae in parte infima paginae de substantivis cognatorum dicuntur, exhausta non sunt; cf. etiam pag. 27 nota 2.

Pagina 26. Quod de mutatione vocalis *ă* in *a* asserit, falsum est et magistro suo infra in Orthographia p. 222, § 15 contradicit; — illud vero de formatione genitivi foemini singularis cum articulo definitivo a nominativo plurali eorundem indefinito inaudita absurditatis est; cf. quae supra ad. pag. 23 et 24 hac in parte, observavimus.

27. Usus articuli ita dicti demonstrativi cum solo nomine substantivo sensu articuli, ut hic proponitur, nullibi existit neque extitisse unquam probari posse putamus, hodie enim tantum cum adjectivis et participiis connectitur, e. gr. *omul cel bun*, olim vero et substantivis praefigebatur si adjectivum immediate substantivum sequebatur, e. gr. *cel om bun*, et auctor etiam in parte Syntactica pag. 140 § 68 non nisi de tali usu moderno loquitur, hinc etiam declinationem hujus articuli, qui alioquin sensu absolute nihil differt ab ita dicto definitivo, ad caput sequens de adjectivis rejicere debebat, est enim re ipsa hic articulus adjectivorum, quum alter sit communis omnium nominum; reliquae differentiae inter utrumque essentiam significationis communis non tanguat. Quae de foemininis his etiam repetuntur, uti et schemata, erronea sunt.

29. Ad notam addi debebat: *Dumnezeul* cum art. etiam de vero Deo tunc tantum usitari, si quando cum adjectivo aut pronomine [correct praenomine n.n.] possessivo conjungitur, alias sine articulo.

30. Observatio de conjunctione nominis proprii cum possessivis dictis *posegătiv* (!) est otiosa. Ib. § 16. Cur adjectivum *însușitiv* translatum sit, perspicui saltem e definitione nequit, alioquin proprietates et qualitates etiam substantivis exprimi possunt e. gr. om de omnie = homo honestus. Neque etiam nota, qua adjectivum discerni queat, quidquam juvat, nam etiam participia utriusque sexus articulos recipiunt, quae tamen per *adjectivi* definitionem in censum adjectivorum venire non possunt; substantiva etiam quaequam, uti: *domnul, doamna*.

Pagina 31. § 17. Regula nr. 1, 2, 3 vitiis superius reprehensis laborant.

Quae vero infra sub rubrica: *Deosăbiri* hic et sequ. pagina in 3 nr. occurrunt, erronea omnia; 1° enim diminutiva in *el* regulariter formant foeminina in *ea* ut: *mișel, mișea, mititel, mititea, frumușel-frumușea*, uti docent et substantiva ejusdem terminationis, e. gr. *cățel, purcel, vițel* etc. foem. *cățea, purcea, vițea* etc., forma vero foeminina in *ică* respondet formae masculinae *ic*, cf. *mi-mică*; quodsi vero usus has formas quandoque confundat, ast scientia et ars eas distinguere tenetur. 2°. Eodem modo masculina in *an*, et *ean* proprie formant foeminina in *ană* et *eană*, non in *ancă* vel *eancă*; hinc *săteană, munteană, moldoveană* unice vere; forma vero in *ancă* et *eancă*, licet aequae bona, videtur enim e contractione syllabarum *anecă*, exorta, hic tamen non nisi adnexae formae *ană* censi debet; *pelivan, pelivancă* nisi sit persico-turcicum *pehlivan*, quid sit ignoro, et forte necum alii complures. 3°. foeminina a *greu, rău, nou*, erronee scripta sunt pro: *grea, rea, noauă*, aut saltem scribi debebant: *gră, ré, nouă*.

32. § 18. Regula III. male constituta, ita formulari debebat: „Adjectiva in *e* sine tono, alioquin utriusque sexus, formant pluralem nominativum communem, adinstar (!) similium substantivorum, in *i*, e. gr. *fierbinte, fierbinți*; eodem modo et alia, quae in sing. in *iu*, m. et *ie* pro *iă* f. terminantur, distinctionis causa, e. gr. *viu, viă*, pl. vii.

33. Ad. b) Regula falsa substructa simili regulae quam redarguimus supra ad p. 31, distinctionum nr. 1. Ad. v). Haec similitudo singularis et pluralis nu-

meri in oare est apparens tantum, quae exponenda erat; recensere enim diversitates tantum in usu communi observari solitas, et non explicare, — absolute nil juvat.

Plura adnotare non vaccat.

Blasii, 7/19 febr. [1]852.

T. Cipariu m.p.

3

[Profesorul Vasile Ianovici către Timotei Cipariu]

Cernăuți, 10 decembrie 1858

Prea onorate Domnule Canonic!

Mă cuprind cu alcătuirea introducerii în cărțile n.t.⁸ dară nu o pot aduce la capăt, pentru că-mi lipsesc știrile istorice despre traducerea cea românească a Bibliei.

Deși din multe părți am auzit laudele sfinției voastre mai ales în privința științei adânci a limbei, literaturii și a istoriei românești, totuși neavînd norocire de mai aproape cunoștință cu sfinția voastră nu am cutezat a vă propune pofta mea pentru împărtășirea acelor știri. Dară domnul Arone Pumnul profesorul limbei și literaturii românești la Gimnaziul de aice lăudînd bunătatea inimii a sfinției voastre m'au îndemnat spre aceea, făcîndu-mi nădejde de o încuviințare binevoitoare.

Deci dară îndrăznesc a mă îndrepta către sfinția voastră cu adîncă rugă-minte, ca să mă ajutorezi spre aducere la capăt a opului meu prin binevoitoare răspundere la alăturatele întrebări. Încuviințarea cererii mele îmi va fi o binefacere prețioasă și va aprinde în mine statornice simțiri de mulțămire și cinștire către sfinția voastră.

Întru veselă nădejde, cum că rugămîntea mea va ave[a] urmarea cea dorită, am onoare a mă numi

al sfinției voastre
șerb umil

Cernăuți 10 decemvrie 1858

Basile Ianovicu m.p.
r.p. profesor de teologie

Pentru critica și istoria textului îmi trebuiesc următoarele știri istorice:

1. Cine au fost cel întâiu, carele au tradus sf. scriptură în limba românească? De s'au lucrat această tălmăcire toată de unul și același autor sau de mai mulți.
2. Pe a cui îndemn sau orînduire, cînd, unde (locul sau măcar țara) și din care limbă s'au pus în lucrare acea tălmăcire?
3. Din care pricină prin atîte veacuri nu era[u] românii înzăstrați cu tălmăcirea Bibliei în limba sa? în ce limbă se citea scriptura la dîșii din timpurile cele dintăi ale creștinătății până ce căpătară tălmăcirea în limba sa?
4. Care împrejurări au făptuit de au intrat în limba românească a Bibliei atîtea cuvinte slăvene?

⁸ Noului Testament.

Molt ar servi spre lămurire, dacă răspunderea acestor întrebări s'ar însoți cu momentele cele mai însemnate ale istoriei creștinătății între români și ale atingerii lor cu popoare slăvene.

5. Fiindcă tălmăcirea veche în turpătura sa și întru însușirea limbei ființelnic se desclină de tălmăcirile românești a Bibliei în tipăriturile mai târzii, se face întrebare, de sînt ele nou lucrate și din care limbă? sau de sînt ele numai prelucrate din cea veche? de cine? cînd? unde? pe a cui îndemn sau orînduire? din ce pricină se părăsi tălmăcirea cea veche?

6. Unde? pe a cui îndemn sau orînduire, de cătră cine s'au dat în tipariu întășidată tălmăcirea cea veche? de cîte ori și unde se poftoriră tipăriturile ei?

7. Aceeași doresc a ști și despre tălmăcirile românești cele mai noue ale Bibliei.

Adaug rugămintea, ca la împărtășirea acestor știri să se însămneze anume izvoarele, din care sînt ele trase, fie aceste izvoare scripturi istorice tipărite sau netipărite, anale (litopise), urici publice sau private, precuvîntări la minuscritele vechi sau la tipăriturile tălmăcirii, înscrisuri sau subscrisuri deprinse în manuscrise vechi ale sf. scripturi, pre datină guratică, ce s'au însămnat mai târziu în scris. La izvoarele cele tipărite poftesc a însămna anul și locul tipăriturii, fila sau fața, la cele netipărite biblioteca sau locul unde se află împreună cu capul, tăctura, fila sau fața.

În sfârșit poftesc a'mi împărtăși ceva măcar despre vieța și împrejurările trăducătorilor și a [a]celor persoane, cari prin îndemn sau orînduire au pus în lucrare acca tălmăcire, și cari o au dat în tipariu.

De nu va fi cu puțință a da răspuns la toate aceste întrebări, răspunderea unor din ele sau și a uneia sau și vro lămurire o voiu primi ca o binefacere prețioasă cu adincă mulțămire.

Așiu pofti, dacă ar fi cu puțință, de a'mi împărtăși din cuvînt în cuvînt știrile despre traducerea românească a Bibliei cuprinse în urice, cărți istorice tipărite sau numai scrise. Cheltuețele prescrierii voiu întoarce fără nici o prelegere cu multă mulțimită.

Cernăuți în 10 decembrie 1858

Basile Ianovicu m.p.
c.r. profesor de teologie

DOCUMENTS CONCERNING THE STRENGTHENING OF CULTURAL TIES BETWEEN THE ROMANIANS IN TRANSYLVANIA AND IN BUKOVINA IN THE YEARS OF ABSOLUTIST RESTAURATION

(Abstract)

The three documents published here are preserved in the State Archives of Cluj-Napoca, the Blaj collections. Two of them, dated 7/19 February 1852, belong to the personal archives of Alexandru Sterca Șuluțiu (c. n. 203), the third, from the year 1858, to the personal archives of Timotej Cipariu (c. n. 1291). They come to illustrate the brotherly collaboration between the intellectuals of Transylvania and those of Bukovina and they reflect fruitful connections between Blaj and Cernăuți, the two important Romanian centres in the Habsburg Monarchy. The collaboration refers to the publishing of school textbooks at a historical moment when schools were among the few institution where the national sentiment could be cradled by the care for national language and literature.

Iluminarea și Generalizarea din
Episope.

Cu privire la Iluminarea și Generalizarea din
Episope. Într-un raport al lui Timotei Cipariu, înaintat lui Alexandru Sterca-Șuluțiu, referitor la analiza celor două manuale de gramatică ale lui Vasile Ianovici.

Într-un raport al lui Timotei Cipariu, înaintat lui Alexandru Sterca-Șuluțiu, referitor la analiza celor două manuale de gramatică ale lui Vasile Ianovici. În acest raport se discută despre valoarea științifică și didactică a acestor manuale. Se menționează că acestea sunt opera unui om de știință care a avut o mare contribuție la dezvoltarea limbii române și a culturii noastre. Se subliniază faptul că manualul de gramatică este o lucrare deosebit de interesantă și utilă, care merită să fie citită și studiată de toți elevii și profesorii. În concluzie, se afirmă că aceste manuale sunt o dovadă a înaltului nivel științific și didactic al lui Vasile Ianovici.

Fig. 1-3. — Din raportul lui Timotei Cipariu, înaintat lui Alexandru Sterca-Șuluțiu, referitor la analiza celor două manuale de gramatică ale lui Vasile Ianovici.

